

A magyar bibliafordítások jövőjéről (Gondolatok egy bibliafordítási kötet ürügyén)¹

ISTVÁN LANSTYÁK
On the future of the Hungarian Bible translations

22:81`255.4
811.511.141`255.4:22

Keywords: Hungarian Bible translations, direct and indirect translation, relevance theory, the principle of relevance, communicative clues, formal and functional equivalence, language ideologies.

Bevezetés

A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara 2013. április 2-án és 3-án egy, a maga nemében egyedülálló rendezvénynek adott otthont: a résztvevők tizenhat konferencia-előadás és két kerekasztal-beszélgetés keretében a mai Magyarországon működő vallásfelekezetek és más keresztény közösségek bibliahasználati szokásaival, továbbá magukkal az általuk használt bibliafordításokkal és revíziókkal ismerkedtek.² Az előadók feladata az volt, hogy röviden bemutassák az érintett fordítás történetét, beszéljenek a fordítási munka elméleti és gyakorlati kérdéseiről, jellemezzék a fordítást abból a szempontból, mely lakossági rétegeknek, csoportoknak szánták, hol van a helye a magyar és más nyelvű bibliafordítások közt, hányan és hogyan olvassák stb. A szervezők azon voltak, hogy olyan előadókat kérjenek fel, akik személyesen kötődnek az adott közösséghez, s aktívan részt vettek a fordítási munkákban vagy a fordítás kiadásában.

- 1 A (biblia)fordítással kapcsolatos kutatásaim korábban a Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján folytak az MTA határon túli szülőföldi és magyarországi ösztöndíjprogramjainak támogatásával. Jelenleg az 1/0051/14 sz. VEGA-projekt (*Ideologies, identities and self-representation in the context of linguistics and literary theory within multicultural space*) keretében a fordítások ideológiai vonatkozásaival foglalkozom. Itt szeretném megköszönni két szakmai lektorom, Heltai Pál és Pecsuk Ottó észrevételeit, melyek nagy segítségemre voltak a szöveg végleges változatának elkészítésében.
- 2 Alább a fordításokat és azok revideált változatait, továbbá a részfordításokat összefoglalóan *fordításnak*, a fordításban és revideálásban részt vevő szakembereket pedig *fordítóknak* nevezem.

A konferencián elhangzott előadások kötetben is megjelentek, kiegészítve a szerkesztők előszavával, Fabiny Tibornak az olvasót a témára remekül ráhangoló bevezetőjével, valamint két, a témába szorosan illeszkedő, de a konferencián el nem hangzott írással (I. Fabiny–Pecsuk–Zsengellér 2014). Dolgozatom első részében e kötet írásai kapcsán mutatom be a ma használatos magyar bibliafordításokat, mégpedig egyfajta „genealógiai” szempontú csoportosításban (azaz nem egészen olyan sorrendben, ahogy a kötetben szerepelnek), zárójelben feltüntetve az adott fordításról, ill. valamilyik közösség bibliahasználati szokásairól szóló írás szerzőjének (szerzőinek) nevét. Dolgozatom második részében ehhez kapcsolódva arról beszélek, milyen irányba lát-nám célszerűnek továbbfejleszteni a meglévő fordításokat úgy, hogy ezek képesek legyenek a magyar nyelvű bibliaolvasók különféle csoportjainak eltérő igényeit kiszolgálni, s emellett jól helytálljanak mindazokban az eltérő funkciókban, amelyekben használatosak.³

A magyar bibliafordítások ma

Az 1590-ben megjelent Vizsolyi biblia évszázados tekintélyének köszönhetően a Szentírás legfontosabb fordításváltozatai a mai napig a Károli-biblia különféle kiadásai, mindenekelőtt az 1908-as revideált változat (Zsengellér 2014), amely a legtöbb Károli-olvasó számára „a” Károli, s amely többek között a református egyház egyik hivatalosan ajánlott szentírása, emellett sok más közösség is első bibliájaként használja, például a kötetben is szereplő adventista közösség (Horváth 2014) vagy a Hit Gyülekezete (Ruff 2014a, 2014b). Emellett – amint az egyik írásból kiderül – még az 1908-ast megelőző fordításváltozat is élő használatban van, mégpedig a nazarénus közösségben (Szabó 2014), ugyanakkor néhány éve létezik már egy mai magyar nyelven megszólaló Károli is (Győri 2014).

A Vizsolyi biblia egyenes ági rokonai közül véleményem szerint érdemes lett volna bemutatni két további fordítást is. Az egyik a Ravasz László által revideált Károli-újszövetség (RLF), amely hála a gedeoniták tevékenységének szintén élő használatban van ma is, a másik pedig a Krisztus Szeretete Egyház által 2009-ben kiadott Károli-biblia (KSE), amely karizmatikus és evangéliumi körökben való népszerűségét valószínűleg annak köszönheti, hogy Károli szövegében a *lélek* szó és származékai helyett *szellem* és származékai szerepelnek mindenütt, ahol a héberben *rúach*, a görögben pedig *pneuma*, ill. ennek származékai találhatók (egyéb változtatásai nem jelentősek).

A Vizsolyi biblia legfontosabb ma is használt egyenes ági leszármazottjához, az 1908-ban revideált Károli-fordításhoz az elmúlt évtizedek folyamán eladási arányok tekintetében szorosan felzárkózott a Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új fordítása (MBT; Karasszon 2014), ill. annak két revíziója, az 1990-es (MBT¹; Pecsuk 2014a) és a 2014-es (MBT²; Pecsuk 2014b), melyek a Károli-biblia „oldalági rokonainak” tekinthetők, Kecskeméthy István fordításával (KIF; Tunyogi 2014) együtt. Mind az MBT-fordítás, mind Kecskeméthy munkája ugyanis a Károliból indult ki, az előbbi ráadásul –

3 A kötetéről recenziót is írtam (Lanstyák 2015a), ott azonban természetesen nem volt rá mód, hogy a magyar bibliafordítások jövőjével kapcsolatos gondolataimat részletesebben kifejtssem.

a Károlihoz szokott olvasók nyomására – az első revideálás során még „vissza is közeledett” hozzá (l. Pecsuk 2014a, 126., 129–130. p.; Győri 2014, 73. p.).

Az MBT-fordításnak a Károlitól való elszakadását véleményem szerint nagyban nehezítette, hogy az új fordítás tulajdonképpen nem kiegészíteni, hanem felváltani szerette volna a Károlit.⁴ Mivel azonban az olvasók számottevő része nem tudott, és nem is akart lemondani az ismert igehelyek megszokott szövegezéséről, a fordítókra nagy nyomás nehezedett, hogy visszatérjenek a Károliból ismert megfogalmazásokhoz. Jobb utat választott meglátásom szerint a Hit Gyülekezete, melynek új fordítása (SPA) deklaráltan kiegészíteni, nem pedig felváltani kívánja a Károlit, így aztán a fordítók számára nem hogy nem jelent gondot a Károlitól való elszakadás, hanem egyenesen azt az elvet követik, hogy a kétféleképpen – és egyaránt jól – fordítható szövegrészek esetében a Károliban *nem* szereplő változatot választják, hiszen a Károli-féle megfogalmazást az olvasók az általuk első bibliaként használt Károliból úgyis ismerik (Ruff 2014b, 163. p.).

A még meg nem jelent SPA (Ruff 2014b) említésével már áttértünk a felekezeti kötöttségtől mentes fordítások⁵ harmadik nagy csoportjára, azokra a fordításokra, amelyek – szándékuk szerint – függetlenek a Károli-bibliától. Ilyen a ma használatos teljes fordítások közül az Egyszerű fordítás (EFO; Szőcs 2014), amely az elmúlt időben meglepő népszerűsége miatt szerzett. Eredeti szándéka szerint inkább a kevésbé olvasott közönség igényeit elégítette volna ki, de tapasztalataim szerint ennél jóval széleskörűbben használják a Biblia üzenete iránt mélyebben érdeklődő emberek. Az ilyenek egyébként – megfigyelésem szerint – a Károli-családtól független Csia Lajos-féle Újszövetség-fordítást (CLF) is forgatják (erről a nazarénusok vonatkozásában a kötet egyik írása is bizonyóságot tesz, l. Szabó 2014, 64. p.), hála újabb kiadásainak és internetes hozzáférhetőségének.⁶ Emiatt talán Csia Lajos fordítása is megérdemelt volna a konferencián egy beszámolót.

A bibliafordítások második csoportjába a felekezeti kötöttségek tartoznak. Ezek készítőiknek abban a *tudatos* szándékában különböznek az eddig említettektől, hogy a

-
- 4 A „tulajdonképpen” arra utal, hogy nem annyira deklarált szándékról volt szó, mint inkább arról, hogy a fordítás készítői, ill. a kiadó ezt várták, erre számítottak. A református egyház 1977-i Országos Zsinata például felhívja a gyülekezeteket, hogy „az új fordítású Biblia használatba vételével egyidejűleg a dicső és áldott múltú Károli-Biblia egy-egy példányát drága örökség és hálás emlék gyanánt helyezték el és gondosan őrizték a gyülekezet kincseként nemzedékről nemzedékre” (Bottyán 2009, 165. p.). Egy ilyen felhívásnak csak akkor van értelme, ha a fordítás élő használatával hosszabb távon már nem számolnak. Tény ugyanakkor, hogy a református egyház mindkét fordítást hivatalosnak minősítette, s a mai napig folytatják a Károli-fordítás kiadását is. 1997-ben az Ökumenikus Tanulmányi Központ egy bibliahasználati kapcsolatos felmérés eredményeit elemezve a következőt állapította meg „Az egyháztagok alapvető konzervativizmusa következtében is a hagyományos (Károli-szöveg) használata még mindig igen jelentős. Ez azonban a természetes nemzedékváltás következtében egyre csökkenni fog.” (Pecsuk szerk. 2009, 184. p.)
  - 5 A „felekezeti kötöttségtől mentes” nem azt jelenti, hogy a fordítás feltétlenül felekezetközi volna (az SPA például nem az), hanem csupán azt, hogy a fordítás a fordítók szándéka szerint nem tükrözi kifejezetten valamely felekezet sajátos tanításait.
  - 6 Újabban, az ingyenesen letölthető theWord és MySword, valamint a fizetős BibleWorks biblia-tanulmányozó programok magyar nyelvű moduljainak köszönhetően több más egyéni fordítás is hozzáférhetővé vált a Biblia iránt mélyebben érdeklődő olvasók számára.

fordítás tükrözze az adott közösség sajátos teológiai meggyőződését. A konferencián három római katolikus fordítás került bemutatásra: a Szent Isten Társulat fordítása (SIT; Jelenits 2014), a Káldi Neovulgata-fordítás (KNV; Tarjányi 2014), valamint a Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordítás (BDF; Dejcics 2014). Külön előadás szólott a magyarországi ortodox közösség szentíráshasználatáról (Kiss 2014). Az előadó kitért az ortodoxok által készített, liturgikus célzatú részfordításokra is, melyek közül Berki Feriz munkái a legjelentősebbek. Végül itt kell megemlíteni a konferencia „kakukktójását”, a Jehova Tanúi által készített és használt „Új világ” fordítást, amely a közösség teológiáját tükröző fordításai miatt inkább elrettentő példaként szolgálhat. Az előadásra a szervezők – érthető módon – nem a közösség valamely tagját kérték fel, hanem egy külső szakértőt (l. Szalai 2014).

A bibliafordítások harmadik csoportjába a zsidómagyar Ószövetség-fordítások sorolhatók; ezek közül a konferencia résztvevői az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat fordításáról, az ún. IMIT-fordításról, valamint a csak a Tórát tartalmazó Hertz-bibliáról hallhattak az egyik, igen széles merítésű előadásban (Köves 2014). Ezt egészítették ki a szerkesztők egy további, a magyarországi zsidóság fordításkísérleteit és részfordításait részletesebben bemutató írással (Balogh–Zsengellér 2014).

Funkcionális egyenértékűség és relevancia

Mi magyarok azon kevés kiváltságos nemzet közé tartozunk, amely több száz éve olvashatja anyanyelvén Isten igéjét, méghozzá számos fordításban. Az Isten Igéje iránt érdeklődő olvasó a felekezeti kötöttségű fordításokat nem számítva is többféle biblia közül választhat. A kötet némely írásából úgy tűnik, hogy nem mindenki tud ennek a szélesedő kínálatnak maradéktalanul örülni. A fordítások szakmai erényeiről és hibáiról szóló vélemények különbözősége nemcsak természetes, hanem szinte kívánatos is. Ezzel együtt úgy gondolom, hogy a többféle fordítás meglétének mindnyájan örülhetünk, s még több okunk lenne az öröme, ha a meglévő fordítások revideálása a jövőben összehangoltan történne.

A kötet írásaiból kiderül, hogy a legtöbb fordítás azzal a szándékkal készült, hogy univerzális és multifunkcionális legyen, azaz egyfelől minél több társadalmi réteg igényeit szolgálja ki, másfelől különféle funkciók ellátására legyen alkalmas. Részben kivételt képez az Egyszerű fordítás, amely inkább a kevésbé olvasott rétegeket célozta meg (Szócs, 169–170. p.), mégis láthatóan utat talált az olvasott, Isten üzenetét őszintén kereső emberekhez is. Több szerző is beszámol arról, mennyire nehéz olyan fordítást készíteni, amely egyaránt képes lenne megszólítani minden embert: az iskolázottat és a kevésbé iskolázottat, hívőt és nem hívőt, egy vallási rendszer (vagy egy fordítás) csodálóját és az élő Ige mellett elkötelezettet. S amely ráadásul minden funkcióban, melyben a Szentírás szövegei használatosak, egyaránt helyt tudna állni: a hétköznapi bibliaolvasásban, a (teológiai szempontból) laikus emberek bibliatanulmányozásában, a teológiai szakképzettségű személyek bibliatanulmányozásában, ill. tudományos tevékenységében, a liturgikus használatban.

Ebből a felismerésből fakad a kötet több szerzője által is megfogalmazott igény, hogy a jövőben a fordítások célközönség, ill. használati területek tekintetében differenciálódjanak (Karasszon 2014, 4. p.; Pecsuk 2014, 130. p.; Szócs 2014, 172. p.). Bár az ezt felvető szerzők ezt a diverzifikációt új, önálló fordításoktól várják, ill. a távolabbi jövőbe helyezik, jómagam úgy gondolom, hogy ez a folyamat már el is kezdődött, s anél-

kül is végbemeget, hogy vadonatúj fordításokban kellene gondolkodnunk. Legalábbis abban az esetben, ha az a kezdeményezés, amely a két évvel ezelőtti konferenciát és a bemutatott kötetet életre hívta, folytatódik, s a következő időszakban a további kölcsönös tájékoztatás és tájékozódás mellett megjelenik az együttműködésre, a folyamatban lévő munkák összehangolására való hajlandóság is.

Ahhoz, hogy a ma használatos fordítások újabb revíziói elvezessenek egy olyan állapothoz, amikor ezek más-más társadalmi réteg megnyerésére helyezik a hangsúlyt, és más-más funkciókat tartanak szem előtt, először is le kellene számolni azzal a szemlélettel, mely szerint a Nida-féle bibliafordítási elvek (Nida 1964; Nida–Taber 1969) jelentik a korszerű bibliafordítás alapjait. Ma már ezt egyre kevesebben gondolják így. Ennek az egyik oka az, hogy az ún. dinamikus vagy funkcionális egyenértékűség elve⁷ egy elavult kommunikációs modellre, az ún. kódmodellre épül, mely szerint a kommunikáció során nem történik más, mint a nyelvi kódolt információ dekódolása (a kódmodellre I. de Waard–Nida 1986/2002, 14–25. p.; a kódmodell kritikájára I. Smith 2000, 31–33. p.). Amint azt az ún. relevanciaelmélet⁸ képviselői hangsúlyozzák, ez koránt sincs így: a mondanivalónak csak egy része van nyelvi kódolva: ahhoz, hogy a befogadó venni tudja az üzenetet, a „sorok közt” is kell „olvasnia” (Smith 2000, 34. p.).

A funkcionális ekvivalencia hívei azzal, hogy ezt a kikövetkeztetett információt ugyanúgy kezelik, mint a nyelvi kódoltat (a legtöbb esetben az implicit információk explicitté tételét tartják helyes fordítási eljárásnak), jó esetben csupán hangsúlyeltolódásokat, rosszabb esetekben torzulásokat idéznek elő a fordításban. A torzulások abból adódnak, hogy a fordítók saját exegetikai tudásuk alapján fordítják az Igét, megfosztva így az olvasókat attól a lehetőségtől, hogy az eredeti szöveg ún. kommunikatív fogódzóinak felhasználásával saját maguk fejtsék meg (bontsák ki) az adott szövegrészlet különféle jelentéseit, s ezzel együtt Istennek épp abban a helyzetben épp neki szóló üzenetét (vö. Horváth 2014, 68. p.).

A „kommunikatív fogódzó” rendkívül hasznos fogalomnak tűnik, nemcsak elméleti szempontból, hanem a fordítás gyakorlati megvalósulását tekintve is. A relevanciaelmélet szakemberei kommunikatív fogódzóknak azokat a nyelvi formákat nevezik, „amelyeket a beszélő vagy a szerző arra használ, hogy a hallgatókat vagy olvasókat mondanivalója megértéséhez vezesse” (Van der Merwe 2012, 5. p.; vö. még Gutt 1990, 12. p.; Navarro 2001). A szerzők szóhasználatából úgy tűnik, hogy itt elsősorban azokról a fogódzókról van szó, amelyek az *implicit módon* közölt üzenet megfejtésére szolgálnak (Gutt 2000; Zhonggang 2006, 46. p.).

Például a *Mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma* imarészletben (Mt 6, 11) minden szó és azon belül minden morféma kommunikatív fogódzó ugyan, hiszen mindegyik jelentésének ismeretére szükségünk van ahhoz, hogy a (tag)mondat egészének értelme világossá váljon, ám a fordítás szempontjából a kommunikatív fogódzók közül a *kenyér* szó emelkedik ki. Mivel a mai magyarban a *kenyér* szónak részben megvan az a jelképes értelme, amely ógörög megfelelőjének, az *artosz* szónak is megvolt (lehetséges, hogy legalább részben épp a bibliai szóhasználat hatására honosodott meg nyelvünkben),

7 A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak utóbbi, újabb nevén fogom említeni; a névcserére, ill. a két megnevezés konnotációs különbségére I. de Waard–Nida 1986/2002, 49–50. p.

8 A relevanciaelméletre I. Wilson–Sperber 1994, 2000, 2004; az elmélet (biblia)fordításra való alkalmazására I. Gutt 1990, 1991/2000; Smith 2000, 2002, 2007, 2008; Pattemore 2008.

s mivel többféle, részben a göröghöz hasonló átvitt értelmű használata is teljesen konvencionalizálódott a magyarban (a szótárak is tartalmazzák „jelentésként” vagy „jelentésárnyalatként”), magyarra való fordítása nem okoz gondot. A fordító dolga itt nem nehéz ugyan, ám az olvasóé igen: ha teljesen meg akarja érteni, mi mindent jelent a „mindennapi kenyér” kérése, először is végig kell gondolnia, mi az, ami a kenyér átvitt értelmű jelentéseiből ebben a részletben releváns számára, ezenkívül pedig figyelembe kell vennie a kenyér szó bibliai használatát is (azaz másféle kontextusokban való előfordulását). A kenyér mind a profán szóhasználatban, mind a Bibliában legerősebben az étellel asszociálódik, annak a jelképe (azaz mindenféle élelmiszert „helyettesít”), bár valamilyen mértékben a megélhetés többi aspektusa is beletartozik, azaz minden, amire az emberi testnek szüksége van ahhoz, hogy (jól) éljen (vö. 2Thessz 3, 12). A Bibliában továbbá azt látjuk, hogy a kenyér evése testi, lelki és szellemi közösséget jelent azokkal, akikkel az étkezés együtt történik (vö. Jn 13, 18); ha tehát „mindennapi kenyeret” kérünk Istentől, egy kicsit társaságot is kérünk, akivel a kenyerünket együtt megehetjük. A kenyér továbbá a szellemi táplálékra, Isten Igéjére is vonatkoztatható, s ezzel együtt magára Jézusra, aki egyik kijelentése szerint az élet kenyere (Jn 6), amire az úrvacsora szimbolikus kenyértörése is emlékeztet (Mt 26, 26).⁹ A „mindennapi kenyérért” könyörgő ember tehát azt is kéri, hogy Isten Igéje napról napra személyesen szóljon hozzá, vezesse, építse, erősítse a szellemét, s ezáltal növelje a hitét, s hogy így magáévá tudja tenni Istennek minél több szellemi, lelki és fizikai áldását. Mindezekre a „jelentésekre” nehéz azt mondani, hogy valamiképpen „benne volnának” a kenyérben mint nyelvi elemben, vagyis a kenyér szóban. Sokkal természetesebb úgy felfogni a dolgot, hogy a kenyér szó mint kommunikatív fogódzó ezeket asszociálja a bibliaolvasó magyar ember számára (mégpedig azért, mert ilyesféle kontextusokban találkozik a kenyér szóval a Bibliában, s részben a Biblián kívül is).

Amint példánkból is látjuk, a *kommunikatív fogódzó* terminus egyik nagy előnye az, hogy utal a nyelvi elemeknek a kommunikációban betöltött valódi funkciójára, ti. arra, hogy az általuk kódolt jelentés fogódzókat nyújt a befogadónak az üzenet értelmezéséhez (de rendszerint nem ezek a fogódzók hordozzák a megfejtést). S mivel nem minden nyelvi forma egyformán fontos a mondanivaló megértése (vagy élvezése) szempontjából, a terminus azt sugallja, hogy szükség van a formai elemek rangsorolására fontosságuk szempontjából (amennyiben nem mindegyik jeleníthető meg a célnyelvi szövegben). További előnye az, hogy a figyelmet eltereli a nyelvi formáról (amely nyelvenként más és más lehet),¹⁰ s így a fordítót arra készíti, hogy az érintett nyelvi elemeknek az üzenet megfejtésében való szerepére koncentráljon, annál is inkább, mert a forrásnyelvi szöveg természetessége is kommunikatív fogódzó, amit az ún. direkt fordításnak meg kell őriznie (a fogalom magyarzatát l. alább).

A nyelvi elemek jelentésének kommunikatív fogódzóként való szemlélete tehát elősegíti, hogy a fordító elkerülje mind a forma fölösleges utánzását (ha az nem szolgál

9 Vö. Varga 1992, 107–109. p.

10 Azt, hogy egyáltalán fordítani lehessen egyik nyelvről egy (más szerkezeti jegyekkel rendelkező) másikra, a nyelveknek az a tulajdonsága teszi lehetővé, hogy azok bár szerkezeti jegyeikben jelentősen különbözhetnek egymástól, a tekintetben, hogy milyen kommunikatív fogódzókat nyújtanak a befogadónak a szöveg megértéséhez, nagyon is hasonlítanak egymásra (Gutt 1990).

kommunikatív fogódzóként), mind azt, hogy a fogódzó helyett magát a nyelvi forma és a kontextus kölcsönhatásából kikövetkeztetett üzenetet fordítsa le a célnyelvre (vö. Smith 2000, 16, 59–60., 70., 72. p.).

Annak eldöntésében, hogy milyen fordítási megoldást alkalmazzon a fordító (könnyebben vagy nehezebben érthetőt, „megfejthetőt”), a relevancia elve van a fordító segítségére. A relevancia elvében a fordítás(részlet) befogadónak az a törekvése fejeződik ki, hogy a fordítás(részlet) olvasásába épp annyit kelljen befektetniük (időt, energiát, anyagi eszközöket), amennyit várnak tőle. Ha sokat várnak (pl. nagyfokú pontosságot), akkor sokat hajlandóak áldozni; pl. vállalják, hogy „átrágják” magukat egy nehezen olvasható szöveg(részlet)en, rászánják az időt, akár segédeszközöket vásárolnak, ha szükséges stb. Ha kevesebbet várnak a fordítástól (nem lényeges a nagyfokú pontosság), akkor az az elvárásuk, hogy a befektetés is kisebb legyen, pl. legyen a szöveg könnyen és gyorsan olvasható.¹¹

A fenti példa, a „mindennapi kenyér” esetében azt lehet mondani, hogy az Isten igazsága és a keresztény életvitel mellett elkötelezett olvasó számára mindazok az aspektusok, amiket főntebb említettünk, nagyon relevánsak, ezért a fordító joggal gondolja, hogy az olvasó hajlandó vállalni a „mindennapi kenyér” kommunikatív fogódzó mögött rejlő jelentések és asszociációk széles körének feltárásával járó erőfeszítést. Ezért (s nyilván emellett a hagyomány ereje miatt) van az, hogy az általam ismert legszabadabb fordítások készítőinek se jutott eszükbe, hogy az adott szövegrészletet ilyesféleképpen fordítsák: „mindennapi megélhetésünket add meg nekünk ma”. Egy ilyen megoldással ugyan jelentősen csökkenne a szövegrészlet feldolgozásához szükséges mentális erőfeszítés, ám ezzel együtt az olvasó sokkal kevesebbet kapna, mint abban az esetben, ha a fordító megőrzi a forrásnyelvi kommunikatív fogódzót, azaz a *kenyér* szót használja a fordításban.

Ahhoz, hogy a befogadó értelmezni tudja a hallott vagy olvasott szövegrészletet, nem elegendő az üzenet nyelvi eszközökkel kódolt részét, az ún. verbális stimulust az adott nyelv szabályai szerint dekódolnia, ezen kívül igénybe kell vennie világismeretét, továbbá figyelembe kell vennie a beszédhelyzet különféle tényezőit és a hallott vagy olvasott szövegrészlet szöveghelyzetét, továbbá a lehetséges nemverbális stimulusokat (pl. szemtől szembe való kommunikációban a beszédpartner testbeszédét). Mindezt együttesen a relevanciaelmélet hívei a beszélő kognitív környezetének nevezik, mivel a külvilágnak ezek a tényei a beszélő tudatán keresztül fejtik ki hatásukat.¹²

11 L. Gutt 1991/2000, 377–378. p.; vö. még Gutt 1991/2000, 386. p.; Smith 2000, 54. p., 2008, 171. p.; Zachar 2011, 58. p.

12 A relevanciaelmélet némely képviselője mintha különbséget tenne a „kognitív környezet” és a „kontextus” között. A kognitív környezetet mindazok az információk alkotják, amelyekkel a befogadó az adott pillanatban rendelkezik. Ide tartoznak a világismeretéből, társadalmi-kulturális közegéből, a beszédhelyzetből, a szöveghelyzetéből és a hasonló szövegekkel kapcsolatos korábbi tapasztalataiból adódó információk, de a megnyilatkozás referenciális jelentése is, azaz minden, amit a befogadó a memóriájából elő tud hozni és amit a környezetéből észlel (l. Zachar 2011, 58. p.; Nemesi 2012, 256. p.; Heltai 2009, 14. p.). A kognitív környezetből válogatja ki a befogadó azokat az információkat, amelyekre szüksége van a megnyilatkozás értelmezéséhez; ezek alkotják – a gondolataival együtt – a kontextust (l. Gutt 2004, 2. p.; Xu–Zhou 2013, 493. p.; vö. még Smith 2000, 39–40. p.). A kontextus tehát nem „van”, hanem „formálódik” az értelmezési folyamat során (Xu–Zhou 2013, 493. p.).

A bibliafordítás esetében az üzenet maradéktalan befogadásához az olvasónak vagy a hallgatónak ismernie kellene az ókortörténet minden olyan mozzanatát, amely a szöveg megformálását és korabeli megértését befolyásolta, továbbá az ókori zsidó (és egyiptomi, babiloni, kánaáni, római, görög stb.) kultúrát, vallást, szokásokat, gondolkodásmódot, e népek írásbeliségének sajátosságait stb. Ezek nélkül az ismeretek nélkül lehetetlen a Biblia üzenetét a maga teljességében befogadni. A funkcionális egyenértékűség hívei tehát tévednek, amikor úgy gondolják, hogy egy szöveg értelme a célnyelvi kulturális közegben, a célnyelv eszközeivel visszaadható.

A legtöbb fordítási szituációban – és az irodalmi fordításban különösen – érvényes az a megállapítás, hogy a másodlagos kommunikációs helyzetben¹³ a célnyelvi olvasónak más a kognitív környezete, és így a fordítás által közvetített üzenet csak hasonló lehet az eredeti üzenethez. (Heltai 2014, 25–26. p.)

Ha a társadalmi-történeti kontextus más volt akkor és más most (márpedig az ókori közel-keleti és a 21. századi közép-európai, azon belül magyar világ *nagyon* más), akkor az egykori zsidó és pogány háttérű keresztényeknek, valamint a meg nem tért világi érdeklődőknek a kognitív környezete is *nagyon* más volt, mint a mai formálisan és valóságosan keresztény, valamint a nem hívő befogadóké, s ebből következően a célnyelvi kultúra „nyelvére” lefordítva nem lehet a Biblia üzenetét „hűségesen” tolmácsolni a mai olvasónak (márpedig a legtöbb, a funkcionális egyenértékűség alapján készült Biblia is szándéka és állítása szerint hűségesen adja vissza az eredeti szöveg „értelmét” a célnyelven).¹⁴

A relevanciaelmélet hívei a kommunikáció tényleges természetének felismerése alapján egy-egy szöveg más nyelvű visszaadására elvi szinten kétféle lehetőséget látnak. Az egyik a direkt fordítás, melynek készítői arra törekcsenek, hogy mintegy egyenes idézetként az eredeti szöveg kommunikatív fogódzóinak visszaadásával lehetővé tegyék az olvasónak, hogy a forrásnyelvi kultúra közegében értelmezze a szöveget. Ezért kötelességüknek tartják, hogy az olvasót ellássák megfelelő háttérismeretekkel a forrásnyelvi kultúrát illetően, például bőséges jegyzetapparátus, fogalomtár, bevezető szövegek a Biblia egyes könyveihez, térképek stb. segítségével (ezzel a célnyelvi olvasók kognitív környezetét úgy alakítva, hogy az – az érintett területeken – minél jobban hasonlítson az ókori forrásnyelvi befogadók feltételezett kognitív környezetéhez). A másik az indirekt fordítás, melynek készítői lemondanak az eredeti mondanivalójának maradéktalan átadásáról, s annak szövegét több-kevesebb tekintetben a befogadó kultúrájához és ismereteihez igazítják, arra törekedve, hogy a célnyelvi szöveg lényegét (de nem részleteit) tekintve „hűséges” legyen az eredetihez.¹⁵

13 A másodlagos kommunikációs helyzet az a helyzet, „melyben a fordító kommunikál a másodlagos olvasóval” (Heltai 2014, 24. p.; a másodlagos kommunikáció fogalmára l. Gutt 1990; Smith 2002).

14 További probléma, hogy ha az üzenetet egy másik nyelven fogalmazzuk meg, a nyelvi forma is szükségszerűen módosul. Nem igaz az, hogy egy szöveg értelme függetleníthető nyelvi megjelenési formájától, ahogy a nyelvi kognitizmus ideológiájának hívei gondolják. Ez a nyelvi ideológia áll a dinamikus, ill. funkcionális egyenértékűség elvének háttérében (l. alább).

A legtöbb tényleges fordítás a gyakorlatban mind direkt, mind indirekt módszerrel készült szövegrészleteket tartalmaz, azaz hibrid fordítás (Smith 2000, 74–75. p.; l. még 54–55. p.); a „tisztán direkt” vagy „tisztán indirekt” fordítás csak elméleti kategóriák, melyek segítségével megérthetjük a fordítási problémák lényegét. A relevancia elve ugyanis kimondja, hogy egy szöveg annál relevánsabb befogadója számára, minél több új információt „nyer ki” az belőle minél kisebb mentális erőfeszítés révén. Ha egy szövegrészlet mondanivalója a befogadó számára nagyon fontos, nagyon sokat hajlandó a szöveg megértéséért áldozni (azaz hajlandó megküzdeni a nehezen érthető szövegrészletekkel, melyek nem értelmezést, magyarázatot, hanem „csak” kommunikatív fogódzókat tartalmaznak); ilyenkor van lehetőség direkt fordítási megoldások alkalmazására. Ha viszont olyan szövegrészletről van szó, melynek mondanivalója nem tűnik annyira fontosnak, jobb, ha a fordító inkább indirekt fordítást alkalmaz (nyíltan értelmez), megkönnyítve ezzel a befogadó számára a szöveg megértését.

A fordítónak tehát lehetősége van arra, hogy a megértést csak ott „nehezítse meg” az eredeti szöveg nyelvi megoldásának viszonylag pontos követésével, azaz az ún. kommunikatív fogódzók hű visszaadásával, ahol nagyon fontos üzenetről van szó; máshol bátran élhet egyszerűsítő, a funkcionális egyenértékűség elvének megfelelő megoldásokkal. Például a fontos szellemi igazságok kifejtése során ragaszkodik az eredeti szövegezéshez, amennyire csak lehet (persze csak olyan mértékben, hogy a szöveg megfeleljen a célnyelv grammatikai és stilisztikai szabályainak), viszont pl. történetek elbeszélésekor nem ragaszkodik a forrásnyelv narrációs stílusesszkezeihez, hanem ezeket célnyelviekkel helyettesíti.

Hogyan tovább?

Amennyiben a magyar bibliafordítók megismerkednének a relevanciaelmélet bibliafordítási alkalmazásával, s felismernék ennek előnyeit a funkcionális egyenértékűség elvének érvényesítésével szemben, lehetővé válna az újabb revíziók eltérő irányokban történő továbbfejlesztése. A revideált Károli mindenekelőtt lemondhatna a „dinamikus” megoldásokról – ezek amúgy sem „állnak jól” neki, mert idegenek az alapvetően a formális egyenértékűsége törekvő Vizsolyi biblia eredeti szellemiségétől. A revideált Károli így – közelebb kerülve a Vizsolyi bibliához, de az 1908-as revízióhoz is (persze nem nyelvállapotát, hanem fordítási megoldásait tekintve!) kiszolgálhatná mindazokat az olvasókat, akik szeretik és igénylik „a jó öreg Károlit”, de azokat is, akik tán csodálják, ámde eddig nem igazán szerették, mert nyelvének avultsága miatt már az 1908-as változatot sem értették igazán.

A fordítási megoldások tekintetében némileg „visszarevideált”, de nyelvileg akár tovább modernizált Károli (amely a direkt fordításhoz legközelebb álló fordításváltozat volna a magyar bibliafordítások palettáján) továbbá az Isten Igéje iránt mélyebben érdeklődő, igényes olvasóréteget is sikeresen szolgálhatná, amennyiben a szöveg értel-

---

15 Alapvetően ezt teszik a dinamikus, ill. funkcionális egyenértékűség hívei is, ami azonban nem azt jelenti, hogy a dinamikus, ill. funkcionális egyenértékűség alapján készülő fordítás azonos volna az indirekt fordítással. Hasonlóképpen a formális egyenértékűség egyáltalán nem azonos a direkt fordítással. A különbségek kifejtésére azonban itt nincs tér, erre l. Smith 2000, 56–57. és 91–93. p.

mezését a fordítók bőséges, elsősorban (művelődés)történeti tudnivalókat tartalmazó jegyzetapparátus kidolgozásával segítenék. Ez újdonság volna az eddigi Károli-kiadásokhoz képest, viszont hatalmas lehetőséget teremtene arra, hogy Károli Gáspár örökségét hosszabb távon is megőrizzük, s *ezzel együtt* megismerjük a Bibliának azokat a kincseit, melyek egyébként a mai olvasó számára csak akkor válnak hozzáférhetővé, ha megtanul ógörögül, s ezen felül megismerkedik az ókori történelemnek és kultúrának mindazokkal a vonatkozásaival, amelyek a Bibliában megjelennek. A direkt fordítás ugyanis, amint jeleztük, egyfajta egyenes idézet, amely a forrásnyelvi olvasóközönség kontextusában értelmeződik.¹⁶ Mivel a mai átlagolvasótól ez az antik közeg nagyon távol áll, és jószerivel ismeretlen, lábjegyzetek, magyarázó bevezetők, fogalomtárak, térképek stb. igénybevétele nélkül az ógörögül a legkiválóbban tudó olvasó is csak nagyon homályosan ismerheti meg Isten ígését, tízszeresen torzító „tükör” által.

Végül az ilyen módon revideált Károlit minden újjászületett, Szentlélekkel betöltött olvasó napi eledelként használhatná, Károlinak csupán nyelviileg modernizált szövegéből kaphatna a legközvetlenebbül aktuális kijelentéseket életére nézve a Szentírás igazi Szerzőjétől. Erre a célra ugyanis sokkal inkább megfelel a nagymértékben direkt fordítás, mint az indirekt, mivel a direkt fordítás sokkal többféle értelmezést tesz lehetővé, melyek közül az elkötelezett olvasó venni tudja azt, amely az adott élethelyzetben aktuális számára. Azt is mondhatjuk, hogy a direkt fordítás egyenesen idézi magát az igazi Szerzőt, a mindenható Istent, míg az indirekt fordítás mintegy függő idézetként ismerteti Isten üzenetének tartalmát, igaz, a lehető legnagyobb pontosságra törekedve. Az indirekt fordításban tehát sokkal több van „a fordítóból” és sokkal kevesebb „Istenből”, mint a direkt fordításban. Ez azért van így, mert az indirekt fordítás készítői a nagyobb nyelvi gördülékenység és a könnyebb érthetőség kedvéért az egyes szövegrészeknek sokszor az „értelmezését” fordítják célnyelvre, s nemegyszer át is hangolják a célnyelvi kultúra követelményeinek megfelelően, ahhoz hasonlóan, mint amikor egyetlen nyelven belül tartalmilag idézzük valakinek a szavait. Ebben az indirekt fordítás a funkcionális egyenértékűség alapján készült fordításra hasonlít (vö. Karasszon 2014, 4., 9. p.).¹⁷

Ezzel szemben a direkt fordítás készítői a forrásnyelvi szöveg kommunikatív fogódzóit fordítják le célnyelvre, melyek segítségével az olvasó maga rekonstruálja a Szerző üzenetét. A direkt fordítási módszer mindenütt, ahol azt a célnyelv rendszere lehetővé teszi, a formális megfeleltetésnek kedvez. Ez az oka, hogy épp a revideált Károlit lehet

16 A „direkt” vs. „indirekt” fordítás megkülönböztetés az „egyeses idézet” és a „függő idézet” analógiájára jött létre (vö. ang. direct translation // direct quotation vs. indirect translation // indirect quotation). A direkt fordítás tulajdonképpen egyenes idézet egy másik nyelven, míg az indirekt fordítás függő vagy tartalmi más nyelvű idézet (Gutt 1990; Smith 2000, 47. p., 2008, 170. p.; Van der Merwe 2012, 5. p.).

17 A következő két Karasszon-idézet nemcsak Nida módszerét jellemzi jól, hanem az indirekt fordítás készítésének módszerét is: „A bibliafordító bizottságok teljesen magukévá tették (és konzultációkon külföldi kollégáikkal be is gyakorolhatták) a dinamikus ekvivalencia elvét, ami hangsúlyozottan nem szavakat, hanem kifejezéseket, illetve azok értelmét adja vissza a fordításban” (4. p.). „A dinamikus ekvivalencia fogalma Eugene Nida személyével és működésével függ össze, aki nagyban segítette az 1975-ös fordítás előkészületeit. Miként tudjuk: ez a fogalom számára nem csupán irodalmi eszköz volt, hanem igen erősen figyelembe vette a kulturális adottságokat is azon a nyelven, amelyre éppen fordította a Bibliát” (9. p.).

a legkönnyebben átalakítani nagymértékben direkt fordítássá. S ezt talán nem is lesz nehéz a Károli-szöveget revideáló szakemberekkel megértetni; erre a feltételezésre az jogosít fel, hogy a 2011-es revízióról szóló cikk szerzője kristálytisztn látja a probléma lényegét: „A Biblia úgy szól ma hozzánk, ahogyan megíratott két-három ezer évvel ezelőtt. Mi akkor értjük meg jobban, ha ráhangolódunk, nem pedig akkor, ha áthangoljuk a mi füleinknek kívánatos hangzásra.” (Györi 2014, 76. p.)

Ami az MBT-fordítást illeti, annak készítői igyekeztek a funkcionális egyenértékűség elvét (is) érvényesíteni, ám a Károli-biblia hagyománya hátráltatta ezt a törekvésüket, legalábbis a fordítás első kiadásában és első revíziójában. Ha az MBT-fordítás deklarálná: nem felváltani, hanem kiegészíteni kívánja a Károlit, radikálisabban eltávolodhatna annak szövegétől, még hozzá a nagyobb mértékben indirekt fordítás, vagy – ha tetszik – a funkcionális egyenértékűség irányába. Ez azt jelenti, hogy a fordítás számos esetben megtarthatná a Nida-féle elvek alapján alkalmazott explicitációs megoldásait, sőt ezek körét bővíthetné is. Kivételt főképp a szóképek és más erőteljes szellemi töltetű szövegrészek jelentenének, ahol formálisan egyenértékű megoldásokat lenne érdemes alkalmazni (hogy miért, annak kifejtésére itt nincs tér, de a kérdéssel a jövőben szeretnék részletesebben foglalkozni).

Nyelvileg, ill. stilsztikailag a fordítás tovább fejlődhetne a még nagyobb „nyelvi elegancia” irányába (vö. Pecsuk 2014, 132. p.), s ennél fogva remekül szolgálhatná a nyelvileg legigényesebb olvasók szükségait is, mindazokét, akik nem feltétlenül törekszenek arra, hogy Isten Igéjét minden részletében, alaposan, a legnagyobb mélységeiben megismerjék. Az ilyen emberek (akik valószínűleg a bibliaolvasók döntő többségét alkotják) viszonylag csekélyebb erőfeszítéssel megtanulhatnának otthonosan mozogni a Biblia világában, megérthetnék kulcsfontosságú üzeneteit, még hozzá anélkül, hogy túl nagy erőfeszítést kelljen ennek érdekében kifejtetniük. (Vagyis az MBT-fordítás bátrabban léphetne ki a Békés–Dalos-fordítás irányába, persze megőrizve minden eddigi erényét, exegetikai megbízhatóságát és korszerűségét.)

Az MBT-fordítás lehetne ezenkívül a világból jövő, olvasni szerető, iskolázottabb érdeklődők első bibliája, továbbá az istentiszteleteket látogató, mélyebb elkötelezettség nélküli tömegek fő bibliája (végül is alighanem már ma is főként ezt a szerepet tölti be). És ez a fordítás lehetne az Isten mellett erőteljesen elkötelezett és nyelvileg igényes olvasók második bibliája is, amit olyankor vesznek a kezükbe, amikor mintegy ki akarnak kapcsolódni, amikor épp nem tanulmányozni akarják Isten igéjét, hanem „csak” tartalmas és építő olvasmányélményre vágynak.

Azok a világból jövő érdeklődők és formális keresztények, akik nincsenek hozzászokva hosszabb lélegzetű szövegek olvasásához, vagy egyenesen a funkcionális írástudatlanság állapotából igyekeznek éppen kitörni, első bibliaként az Egyszerű fordítás módosított változatát használhatnák, amely az MBT-fordításnál (mai formájában is) radikálisabban indirekt fordítás, s ennél fogva az MBT-fordításhoz hasonlóan, de annál sokkal nagyobb mértékben hozza mintegy „tálcán” a legalapvetőbb, legstabilabb exegetikai megoldásokat.¹⁸ A

18 Az általánosan elfogadott, minden mérvadó bibliafordításban egyformán meglévő megoldásokra kell itt gondolni, amelyek nem köthetők sajátosan az EFO-hoz, sem az angol, sem a magyar változatához.

szükséges módosítások leginkább az Újszövetséget érintenék, s főleg stilisztikai jellegűek lennének, céljuk főként az lehetne, hogy enyhítsenek a fordítás darabosságán, amely a nagyfokú explicitálás következménye. Akár azon az áron is érdemes lenne gördülékenyebbé tenni a szöveget, hogy egyes szövegrészek bizonyos mértékben „visszaimplicitálódhának”.¹⁹ Amint ezek az olvasók ráéreznek az olvasás ízére, és gyakorlatot szereznek benne, egyre inkább használhatnák párhuzamosan az MBT-fordítást is, amely nagyobb mértékű „visszafogottsága” folytán egyfajta átmenetet jelenthetne a revideált Károli felé. Végül érett kereszténnyé válva, akik közvetlenül a Biblia igazi Szerzőjétől kívánnak aktuális üzeneteket kapni, megismerkedhetnének a fenti módon revideált Károlival is.

A Szent Pál Akadémián készülő Újszövetség-fordítás (SPA) jegyzetekkel ellátott változata tanulmányozási célú Bibliává fejlődhetne, annál is inkább, mert márai formájában is nagymértékben az (l. Ruff 2014b, 163. p.). Igaz, ahhoz, hogy a hagyományosabb felekezetek részéről is elfogadást nyerjen, bizonyára szükség volna arra, hogy azok néhány képviselője észrevételezze a fordítás jegyzetapparátusát és a fordítást kiegészítő egyéb paratextusokat, s észrevételeiket a végleges szövegezésben a fordítás készítői figyelembe vegyék (természetesen úgy, hogy ez ne menjen az olyan alapvető evangéliumi igazságok hangsúlyos megjelenésének rovására, mint amilyen a megtérés, a bibliai bemelegítés vagy az újjászületés üzenete).

Amint talán a fenti leírásból is kiderült, a végső cél tulajdonképpen az volna, hogy a Bibliát korábban nem olvasó emberek bibliaolvasóvá váljanak, a Bibliát olvasó emberek pedig a könnyebben „emészthető” indirekt fordítások után felnőjenek a sokkal nehezebben olvasható, de annál több kincset rejtő direkt fordításig. Ez azonban nem értelmezendő úgy, hogy az indirekt fordítások alacsonyabb rendűek volnának a direkt fordításoknál! Az ideális állapot egy nyelvközösségben az, ha az egyaránt rendelkezik direkt fordítással (pontosabban ahhoz viszonylag közel álló, de indirekt fordításra is jellemző megoldásoktól sem idegenkedő bibliaiszöveggel) és akár öt-hat különböző mértékben „dinamikus” indirekt fordítással. Mindnyájan ismerünk olyan elkötelezett bibliaolvasókat, akik egy-egy számukra fontos igeverset akár tucatnyi magyar és más nyelvű fordításban is megnéznék, az egyes fordítási megoldásokat összehasonlítják egymással, hogy így minél plasztikusabb képet kapjanak az adott szövegrész jelentéséről (vö. Szabó 2014, 63–64. p., Horváth 2014, 67. p., Ruff 2014b, 163. p.). Miért ne hihetnénk abban, hogy az ilyen olvasók száma növekedni fog? Nem lenne ennek elérése minden lelkész, sőt minden elkötelezett hívő számára nemes és Istennek tetsző feladat?

Az előzőekből az is következik, hogy a (különböző típusú) indirekt fordításoknak korántsem csupán az a szerepük, hogy hozzásegítsék az olvasót a direkt fordítás elfogadásához. Az indirekt fordításoknak a legigényesebb olvasók életében is megvan a maga helye. Jómagam például nagyon szeretem a Bibliát részletekbe menően tanulmányozni, ha kell, visszanyúlva a forrásnyelvi szövegekig, mégis szívesen olvasok indirekt

19 A fordítóknak szem előtt kellene tartaniuk, hogy a kevéssé olvasott ember nem azonos a *buta* emberrel; véleményem szerint a kevéssé olvasott ember az implicit információt a szövegből éppúgy ki tudja nyerni, mint az olvasott.

bibliafordításokat is, akár magyar nyelven, akár más nyelveken. A cél tehát az lenne, hogy mindezek a bibliák ott sorakozzanak a legtöbb olvasó könyvespolcán (s ezeken túl akár még a felekezeti kötöttségűek is). Úgy gondolom, hogy négy-öt könyv megvételel a legtöbb hívő nem szükségszerűen érzi elhordozhatatlan anyagi tehernek – ha kellőképpen van motiválva. Így tekintve még piaci szempontból sem kell az egyik bibliafordítási vállalkozás résztvevőinek a többiben konkurenciát látni.

Bibliafordítás és nyelvi ideológia

Még egy kérdésre ki kell térni. Ha azt akarjuk, hogy a bibliafordítások a jövőben kiegészítsék egymást, célszerű lenne tisztázni ezek nyelvideológiai alapjait. Mint minden szövegalkotást és -befogadást, a fordítás létrehozását és befogadását is befolyásolják a fordító és a befogadó nyelvi ideológiái is. Nyelvi ideológiákon olyan gondolatokat, gondolatrendszeret értünk, amelyek a legtágabb értelemben vett nyelvvel és verbális kommunikációval kapcsolatosak, például a nyelv mint elvont jelrendszer mibenlétével és működésével, a nyelvi rendszer elemeivel, az ezek használatát vezérlő szabályokkal, a nyelvi változásokkal, a nyelvi folyamatokba való emberi beavatkozásokkal, a beszélők verbális viselkedésével, nyelvek egymás közötti kapcsolatával, az általában vett „nyelv” helyével társadalom és az egyén életében, a nyelv egyes „változatainak” használatával, egyes konkrét nyelvi eszközök funkcióival, a nyelvváltozatok és nyelvi eszközök értékelésével helyesség vagy hasznosság szempontjából, konkrét közösségek nyelvi helyzetével, nyelvpolitikával, egyik nyelvről a másikra való fordítással stb.²⁰

A fordítók magatartását lényegében két ellentétes fordítói nyelvi ideológia befolyásolja, a nyelvi formalizmus és a nyelvi kognitizmus (l. Lanstyák 2013a, 21. p., 2013b, 311. p.). A nyelvi formalizmus az a meggyőződés, hogy tartalmilag is az a legpontosabb fordítás, amely a lehető leghűbben követi a forrásnyelvi szöveg nyelvi elemeinek szerkezetét; ez a meggyőződés áll a formális egyenértékűségeen alapuló fordítási stratégiák háttérében. Ezzel szemben a nyelvi kognitizmus az a meggyőződés, hogy a szövegben, szövegrészletben megfogalmazódó gondolat, az üzenet²¹ elvonatkozatható a nyelvi formától, és egy másik nyelven eltérő nyelvi formában is többnyire hiánytalanul visszaadható; ez a meggyőződés áll a funkcionális egyenértékűségeen alapuló fordítási stratégiák háttérében (vö. Ryken 2004, 20–22. p.; Pecsuk 2012; Vladár 2012, 11. p.).

Ha egységes szemléletű fordításokat akarunk, mindkét ideológiát felül kell vizsgálni a főntebb elmondottaknak megfelelően. Amint láttuk, a formai pontosság önmagában nem garantálja a mai befogadó számára, hogy (legalább nagyjából) azt értse az adott

20 A nyelvi ideológiák általános kérdéseire (is) l. Silverstein 1992; Woolard–Schieffelin 1994, 58. p. és *passim*; Kroskirty 2000, 5–6. p. és *passim*; Gal 2006a, 163. p., 2006b, 178. p.; Laihonon 2009a, 25–27. p.; magyarul Laihonon 2004, 87. p., 2006, 49. p., 2009b, 48–49. p., 2009c, 323–324. p.; Maitz 2006, 309–310. p.; Lanstyák 2009, 2011, 2015b, 2015c; Szalai 2010; Sebők 2012a, 2112b; Bodó 2014; Bilász 2015.

21 Az ideológia megnevezésében a lat. *cogito* 'gondol, gondolkodik', *cogitatio* 'gondolkodás', ill. *cogitum* 'gondolat' szavak töve található, nem a *cognosco* '(meg)ismer, felismer', *cognitio* 'megismerés, ismerkedés', *cognitus* 'ismert, kipróbált' szavaké.

célnyelvi szövegrészleten, amit a forrásnyelvi befogadó értett kétezer évvel ezelőtt. Erre csak akkor van (némi) esély, ha a formailag pontos megoldások alkalmazása mellett segítünk az olvasónak abban, hogy a forrásnyelvi befogadók kognitív környezetének lényegi elemeit megismerje. Ezenkívül a formai pontosság nem vezethet a célnyelvi grammatikai vagy stílusnormáját sértő nyelvi formák használatához, mert ezek szükségtelen mértékben növelnék a feldolgozási erőfeszítést, anélkül, hogy ezért az olvasó sok mindent kapna cserébe.

Ugyanúgy felülvizsgálandó a nyelvi kognitívizmus ideológiája. Nem igaz az, hogy egy szövegrészlet jelentése maradéktalanul „kinyerhető” a nyelvi formából és „átvihető” egy másik nyelvi formába: az üzenet nyelvi formája és tartalma egymástól elválaszthatatlan.²² Éppen ezért a fordítónak, ha alapvetően direkt fordítás elkészítése a célja, csak olyankor szabadna eltérnie a formailag is legpontosabb célnyelvi megoldástól, amikor a formailag legpontosabb célnyelvi megoldás sérti a célnyelvi grammatikai vagy stílusnormáját, ezáltal pedig növeli a feldolgozási erőfeszítést anélkül, hogy a befogadót emiatt számottevő módon kárpótolná.

A főtiekből következően az egyes fordítások nem abban kell, hogy különbözzenek, hogy az egyik a formális, a másik a funkcionális egyenértékűség elvét érvényesíti nagyobb mértékben. Sem az egyik, sem a másik típusú egyenértékűség nem elvetendő, csak éppen nem más-más fordításban, hanem ugyanabban a (típusú) fordításban szükséges alkalmazni őket, mivel ezek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Ezt egyébként minden fordító jól tudja, s a legjobb fordítók sohasem mentek el túl messzire sem a formális egyenértékűség alkalmazásában (ha annak voltak a hívei), sem a funkcionális egyenértékűség alkalmazásában (ha ennek a követői voltak). A formális egyenértékűség legtöbb híve – hacsak nem kifejezetten a forrásnyelv tükrözésére törekvő fordítást készítettek annak érdekében, hogy a befogadó a fordításból minél többet megismerjen a forrásnyelvi szöveg szerkezetéből²³ – mindig is tisztában volt azzal, hogy fordítása nem lehet agrammatikus, és nagyon sokan arra is ügyeltek, hogy fordítási megoldásaik lehetőleg stilisztikailag se legyenek nagyon zavaróak. Ugyanakkor a funkcionális egyenértékűség híveinek egy része – maga Nida is – mértéktartóak voltak a forrásnyelvi szöveg nyelvi jellegzetességeitől teljesen eltekintő fordítási megoldások alkalmazásában (Doty 2007, 32. p.).²⁴

Ha a fordítók megértik a kétféle elv mögött álló nyelvi ideológiák elfogadhatatlanságát, még bátrabban fognak hallgatni nyelv- és stílusérzékükre a legmegfelelőbb fordítá-

22 Ez még nyilvánvalóbbá válik, ha tudjuk, hogy az üzenetbe nemcsak a szöveg explicit és implicit információs tartalma tartozik bele, hanem a konnotációk is, az üzenet érzelmi összetevője (vö. Gutt 1990).

23 Ilyen típusú magyar bibliafordítás eddig tudtommal nem készült; az angol fordítások közül ilyen a Young's Literal Translation (1862/1898), melyet kitűnően tudnak használni mindazok, akik a bibliai görög nyelv alapjaival ismerkednek; segítségével sokkal könnyebben megértik a görög nyelvű eredeti szöveget, mint a „normális” fordítások segítségével.

24 Jól mutatja ezt a következő idézet: „Az üzenet nyelvi formából és gondolati tartalomból áll, de súlyos hiba volna kategorikus különbséget tenni e kettő között, hiszen a forma maga is igen gyakran hordoz fontos jelentést, különösen a hangsúly, az irányultság, a hatás és a szándék tekintetében.” (Waard–Nida 2002, 17. p.)

si megoldás megtalálásában. Ily módon tehát a fordítások *nem e két elv alkalmazásában fognak különbözni, hanem abban, hogy milyen mértékű feldolgozási erőfeszítésre számítanak az olvasó részéről.* Így aztán például az Isten ígéjének minél alaposabb megismerése iránt elkötelezett, sőt ezen túl személyes kijelentések vételére számító befogadóknak, akik egyszersmind iskolázottak is, és nem okoz nekik gondot (nehezebb) szövegek olvasása, olyan fordítást készítenek (vagy a meglévő fordítás revízióját olyan irányba alakítják), hogy az minél közelebb álljon a direkt fordításhoz. Ez persze maga után vonja, hogy a fordítónak gondoskodnia kell arról, hogy a mai befogadók megismerjék az egykori forrásnyelvi befogadók (rekonstruált) kognitív környezetét, olyan mértékben, hogy ennek segítségével képesek legyenek az üzenetet minél jobban megérteni; főntebb beszéltünk ennek módjairól. (Ilyen típusú fordítássá legkönnyebben, amint főntebb láttuk, a Károli-fordítást lehetne fejleszteni.)

Azok a fordítók viszont, akik a kevésbé iskolázott és kevésbé olvasott befogadókat célozzák meg, nagymértékben fogják alkalmazni az indirekt fordításra jellemző megoldásokat, azaz igyekeznek minél közelebb hozni a szöveget a mai befogadó világához, persze csak olyan mértékben, hogy az ne akadályozza az Isten szerinti gondolkodás kialakulását, azaz az olvasókat az indirekt fordítás ne akadályozhassa abban, hogy azok elváltozzanak elméjük megújulása által, és egyre kevésbé igazodjanak az őket körülvevő, bibliai értelemben vett „világhoz” (azaz ahhoz a gonosz szellemi valósághoz, amely a meg nem tért emberek életében uralkodik, és a megtért embereket is – eltérő mértékben – befolyásolja). Ezenkívül a szóválasztásban is igazodnak a kevésbé iskolázott befogadók igényeihez, azaz – amennyire lehet – közismertebb, nem csak a szépirodalomban használt szavakat választanak, anélkül persze, hogy az eredeti szöveg stílusától számottevő mértékben eltérnének. (Némi jobbítás után ilyen fordítássá válhatna, amint főntebb jeleztük, az EFO.)

Azok a fordítók pedig, akik a Bibliával épp ismerkedő, de egyébként olvasott befogadóknak szánják fordításukat, bátran alkalmazhatják a szókincs ritkább elemeit is, amennyiben az eredeti egy-egy kommunikatív fogódzója azokkal adható vissza leginkább, és amennyiben ezek stílusértéke nem üt el számottevő mértékben forrásnyelvi megfelelőjétől. Másfelől azonban olyan fordítást célszerű létrehozniuk, amely a célnyelvi befogadók kognitív környezetére épít, különben egy olyan „kezdőnek”, aki még a Biblia világának alapjait sem ismeri, a szöveg megértéséhez a számára elviselhetőnél nagyobb feldolgozási erőfeszítésre volna szüksége akkor is, ha rendszeresen olvas igényes szépirodalmi szövegeket. (Az ilyen olvasók számára, amint arra főntebb utaltunk, a meglévő magyar fordítások közül, az MBT látszik a legmegfelelőbbnek, különösen ha tovább halad a funkcionális ekvivalencia nagyobb mértékű érvényesítésének útján, lerázva magáról – amennyire az új helyzetben lehet – a Károli-hagyomány bilincseit.)

Ami az egyéb, nem kifejezetten a fordítással kapcsolatos nyelvi ideológiákat illeti, ezeknek a fordításokban játszott szerepével egy korábbi írásomban foglalkoztam (Lanstyák 2013a, 24–27. p.). Itt most csupán kettőre térek ki, azokra, amelyek talán a legnagyobb befolyást gyakorolják a bibliafordításokra, a nyelvi konzervativizmusra és a nyelvi purizmusra. Ezeknek, különösen a nyelvi konzervativizmusnak, eltérő mértékben kellenek érvényesülniük a különböző típusú fordításokban; a fordítónak tehát a fordítás típusa

sa alapján kellene eldöntenie, mekkora teret enged fordításában e két ideológiának (és a többi, itt nem említettnek is).

A nyelvi konzervativizmus mint általánosabb nyelvi ideológia az a meggyőződés, hogy a nyelv hagyományos formái különleges értéket képviselnek, megőrzésük társadalmi, sőt kulturális és nemzeti érdek. A nyelvi konzervativizmus számára jó ürügy a hagyományos, az olvasók által megszokott megfogalmazások megőrzésének „nemes” szándéka; az ily módon megőrzött megfogalmazások a fő szálláscsinálói a mai fordítások archaizmusainak; elsősorban a VKF-re és az MBT-re kell itt gondolni (a fő fordításváltozatok közül). Nagy a kísértés az archaikus forma használatára akkor is, ha az nyelvilag is, jelentését tekintve is jobban megfelel a forrásnyelvi formának, mint a ma használatos forma (pl. a magyarban régiessé vált szenvedő igealakok vagy a *-vân/-vén* képzős határozói igenevek). Mivel az archaikus formák sok esetben egyszersmind emelkedettek is, sokan úgy gondolják, hogy ezek nagyon is beleillenek a bibliafordításba (l. Horváth 2014, 67. p.).

A nyelvi konzervativizmus ideológiájának érvényesítésére természetesen a revideált Károli a legalkalmasabb; nehéz volna úgy modernizálni Károlit, hogy Károli maradjon, mégse legyen benne semmilyen archaizmus. Szintén lehet némi szerepe a nyelvi konzervativizmus ideológiájának az iskolázott beszélők számára készített fordításnak, mint amilyen az MBT-fordítás lehetne. Ellenben az iskolázatlan olvasóknak szánt fordítás – nálunk az EFO – tudatosan kell, hogy szembehelyezkedjen a konzervativizmus nyelvi ideológiája által támogatott nyelvi megoldásokkal, hiszen deklarálta „a mai ember számára érthető stílusban, a hétköznapi nyelv eszközeivel” kívánja kifejezni „a Biblia örökérvényű üzeneteit” (Szöcs 2014, 167. p.).

A konzervativizmushoz kapcsolódó további, a fordításokban alapvetően fontos szerepet játszó ideológia a nyelvi purizmus, melynek lényege, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az idegen eredetű nyelvi formák (közvetlen kölcsönzéstermékek); hasonlóképpen az idegen minta nélküli, belső keletkezésű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, melyeket idegen mintára alkottak (közvetett kölcsönzéstermékek).

Ami a közvetlen kölcsönszavakat („idegen szavakat”) illeti, a magyar bibliafordítói hagyomány ezek tekintetében erősen purista. A közvetlen kölcsönszavak kerülésére már a Vizsolyi biblia szerzői is törekedtek, ahogy ez kiderül a Biblia előszavából (l. Tóth 1994, 17. p.); talán ennek a következménye, hogy a mai magyar nyelvben is kevés olyan idegen szó van, amely „jól érzi magát” a Bibliában: az idegen szavak döntő többsége stilisztikailag kirí a Biblia szövegéből (l. Lanstyák 2013b). Pontosabban – kiríának, ha használnák őket, de a fordítók nyilván érzik ezt, és ritkán vezetnek be új idegen szavakat az újabb fordításokba. A közvetlen kölcsönszavak kerülése olyannyira része a magyar bibliai stílusnak, hogy nincs értelme ellene menni; úgy tűnik, erre többnyire nincs is szükség, mert a legtöbb bibliai fogalomra van jó ősi vagy belső keletkezésű szavunk, amelyre meg nincs, arra régóta idegen szó használatos, ezek pedig elfogadottak a bibliafordításban (pl. *evangélium, apostol, angyal, kerub, próféta*, és persze *izraelita, lévita, farizeus, szaduceus, zelóta, prozelita, efód* stb.), s inkább jövevényszavak már, mint idegen szavak.

Ami az alkalmi és az állandósult nyelvtani kontaktushatás eredményét, a nyelvtani interferenciajelenségeket és a nyelvtani kölcsönzéstermékeket illeti, ezekre régi fordít-

toink valószínűleg nem voltak érzékenyek, ennek köszönhető a Károli-fordítás régebbi verzióinak nagyfokú idegenszerűsége (egészen az SKF-ig, sőt azon túl is, az RLF-ig). Mivel a Károli-fordítást csak méltatni illik, a fordításnak erről a vonásáról ritkán beszélünk; részben talán azért is, mert az idegenszerűségek jelentős részét a befogadók annyira megszokták, hogy a bibliai stílus szerves részének érzik őket, s megfigyeléseim szerint máig hatóan befolyásolják az élő igehirdetések, sőt általában is a hívők közösségeiben való kommunikációt is.²⁵

A mai fordítói szakma alapkövetelményeihez tartozik, hogy a fordító érzékeny legyen a kontaktushatásra, s igyekezzen a fordítást megóvni tőle. Éppen ezért az új fordítások, pl. az MBT, az EFO vagy a VKF nem vádolhatók azzal, hogy nagymértékben érvényesülne bennük a forrásnyelvi kontaktushatás,²⁶ inkább ellenkezőleg: néha ott sem jelenik meg, ahol a kontaktusjelenségek megőrzésére talán szükség volna. A hebraizmusok és a hellenizmusok ugyanis nem egy esetben szükségesek, fontos kommunikatív fogódzóként szolgálják a mondanivaló megértését, az ember szeme elől elrejtett szellemi valóság működését. Jómagam úgy gondolom, hogy az Újszövetség nem azért van tele hebraizmusokkal (sőt más nyelvi kontaktushatás is megjelenik benne), mert Isten Szelleme olyan „apróságokkal”, mint amilyen az „idegenszerűségek” használata az Újszövetség nyelvében nem törődött, hanem azért, mert ezek megőrzését fontosnak tartotta a mondanivaló szempontjából. S ezzel ráadásul üzen is a mai fordítóknak: nem bűn az „idegenszerűségek” használata, ha ezek megkönnyítik a befogadó számára a szellemi törvényszerűségek megismerését, s nem növelik meg számottevően a szövegrészlet megértéséhez szükséges feldolgozási erőfeszítést.²⁷

Zárszó

Dolgozatomban arról próbáltam meggyőzni a nyájas olvasót, hogy a magyar bibliafordítások célközönség és funkció szerinti differenciálódását nem szükséges a távoli jövőben elképzelni: a legfontosabb meglévő fordítások, mindenekelőtt a VKF, az MBT és az

25 A kérdés alapos nyelvészeti vizsgálatot érdemelne.

26 Részleges kivételt a VKF képez a személyes névmások redundáns használata tekintetében, birtokos szerkezetben és tárgyként, pl. *én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?* (ahelyett, hogy *Istenem, Istenem, miért hagytál el?*). Ez a használat megfigyelésem szerint a bibliai témájú eredeti magyar szövegektől sem idegen már, gyakran találkozhatni vele igehirdetéseinkben is. Az ilyen terjedős nyelvhasználat nyilván emelkedettnek számít.

27 Mindkét nyelvi ideológia relevanciaelméleti értelmezése érthetővé teszi, miért ellentmondásos a régieszségek és idegenszerűségek megítélése a bibliaolvasók körében. Ezzel kapcsolatosan dolgozatomban egyik lektorának, Heltai Pálnak a lektori véleményéből idézek: „A nyelvi konzervativizmus esetében úgy gondolom, hogy a hagyományosabb vagy kevésbé hagyományos formák használata kérdésében konfliktus keletkezik a biblia szövegét jól ismerők és a szöveggel ismerkedők között: a szöveget ismerők megszokták a hagyományos fordulatokat, ezért számunkra ezek a fordulatok könnyebben feldolgozhatók, mint a mai köznyelvhez közelebb álló fordulatok, míg a szöveggel ismerkedők esetében ez épp fordítva van. Ugyanez vonatkozik a bibliafordítások idegenszerűségeire is: a megszokott feldolgozása könnyebb, még ha egyébként nem is felel meg a célnyelv normáinak.”

EFO jó alapot szolgáltatnak ahhoz, hogy megfelelő egyeztetéssel a jövőbeli revíziók során ezek úgy legyenek fejleszthetők eltérő irányokba, hogy más-más közönséget szolgáljanak ki, és funkciókat töltsenek be.

Nyilvánvaló, hogy a meglévő fordítások ilyen (vagy akár ettől eltérő stratégiájú) továbbalkításának, a nyelvideológiai alap tudatos meghatározásának alapvető feltétele, hogy a fordítás készítőiben elegendő szeretet és alázat legyen ahhoz, hogy hajlandóak legyenek saját elképzeléseik egy részét (talán nem is olyan nagy részét!) egy magasabb célnak alárendelni. De kiknél számítsunk szeretetre és alázatra, ha nem a magukat kereszténynek valló embereknél?

Irodalom

- Balogh Katalin–Zsengellér József 2014. Az IMIT-fordítás. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 19–31. p.
- Bilász Boglárka 2015. *Nyelv és ideológia. (Iskolai metanyelvi diskurzus szlovákiai magyar középiskolákban)*. Pozsony, Comenius Egyetem BTK. (Doktori disszertáció.)
- Bodó Csanád 2014. Nyelvi ideológiák a magyar nyelvi változók kutatásában. *Magyar Nyelv*, 110, 266–284. p.
- Bottyán János 2009. *A magyar Biblia évszázadai*. Budapest, Kálvin János Kiadó. (2., átdolgozott kiadás. Szerkesztette Pecsuk Ottó.)
- de Waard, Jan–Nida, Eugene A. 1986/2002. *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban*. Budapest, Kálvin János Kiadó.
- Dejcsis Konrád 2014. „Isten szava: lélek és élet”. A Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordításról. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 91–99. p.
- Doty, Stephen Howard 2007. *The Paradigm Shift in Bible Translation in the Modern Era, With Special Focus on Thai*. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Translation Studies, The University of Auckland. <https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/2458/02whole.pdf?sequence=2> (Utolsó letöltés: 2015. július 25.)
- Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József szerk. 2014. *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 247 számozott oldal.
- Gutt, Ernst-August 1990. A theoretical account of translation – without a translation theory. *Target* 2/2, 135–164. p. Újraközlés: <http://www.bible-researcher.com/gutt1.html>, 22. p. (Utolsó letöltés: 2014. február 10.)
- Gutt, Ernst-August 1991/2000. Translation as interlingual interpretive use. In Venuti, Lawrence (szerk.): *The Translation Studies Reader*. London–New York, Routledge, 376–396. p.
- Gutt, Ernst-August 2000. Textual properties, communicative clues and the translator. Navarro Errasti, M. Pilar–Lorés Sanz, Rosa–Murillo Ornat, Silvia–Carmina Gomez, Buesa szerk., *Transcultural Communication: Pragmalinguistic Aspects*. Zaragoza: Anzubar. – Internetes változat: <http://cogprints.org/2584/1/TextualPropertiesCommunicativeClues.htm> (Utolsó letöltés: 2014. február 13.)
- Gutt, Ernst-August 2004. Challenges of Metarepresentation to Translation Competence. In Fleischmann, Eberhard–Schmitt, Peter A.–Wotjak, Gerd (szerk.): *Translationskom-*

- petenz: *Tagungsberichte der LICTRA, 4.–6.10.2001*. Tübingen, Stauffenberg, 77–78. p. – Internetes változat: http://cogprints.org/6328/1/LICTRA2001-Gutt_w_figures.pdf, 13 o. (Utolsó letöltés: 2014. február 20.)
- Györi Tamás József 2014. Az újonnan revideált Károliról. Milyen szempontok alapján revideálta a Károli-Bibliát a Protestáns Média Alapítvány? In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 71–77. p.
- Heltai Pál 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. *Modern Nyelvtudomány*, 15/1–2, 13–28. p. – Újrajelentés: Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó. 19–44. p.²⁸
- Horváth Orsolya 2014. Miért az 1908-as Károli-revizíót használja ma a Keresztény Advent Közösség? In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 66–70. p.
- Jelenits István 2014. Katolikus bibliafordítás a második vatikáni zsinat után. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 83–87. p.
- Karasszon István 2014. A Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új bibliafordítása. Különlenyomat.²⁹
- Kiss Etele 2014. Az ortodoxok szentíráshasználata Magyarországon. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 100–117. p.
- Köves Slomó 2014. A Tanach fordításai és az IMIT-fordítás. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 32–44. p.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11/1, 27–44. p.
- Lanstyák István 2011. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In Misad Katalin–Cseh Zoltán (szerk.): *Nova Posoniensia*. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó, 13–57.
- Lanstyák István 2013a. A Károli-biblia 20. és 21. századi revízióinak néhány kérdéséről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 15/2, 3–34. p.
- Lanstyák István 2013b. Nyelvi problémák a bibliafordításban. In Benő Attila–Fazakas Emese–Kádár Edit (szerk.): „...*hogy legyen a víznek lefolyása...*” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*. Kolozsvár, EME, 309–318. p.
- Lanstyák István 2015a. Bibliafordítások használatban. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 2014. *Credo*, 21/2, 61–64. p.

28 A szövegben a hivatkozás az újrajelentés oldalszámaira történik.

29 A megjelent verzió adatai: Karasszon István 2014. A Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új bibliafordítása. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 121–124. p.

- Lanstyák István 2015b. Újra a nyelvi ideológiákról. In Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.) *Nova Posoniensia* V. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület, 9–33. p.
- Lanstyák István 2015c. Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár). http://web.uni-deb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar.pdf (Utolsó letöltés: 2016. március 31.)
- Navarro Errasti, Maria Pilar 2001. Transferring Communicative Clues in Translation. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 14, 137–149. p.
- Nemesi Attila László 2012. Retorika és pragmatika: az implikátúra fogalmának klasszikus gyökei. *Magyar Nyelvőr*, 136/3, 249–272. p.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating, with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden, E. J. Brill.
- Nida, Eugene–Taber, Charles R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden, E. J. Brill.
- Pattimore, Stephen 2008. A Drift on a Sea of Implicature: Relevance Theory and the Pragmatics of Translation. *Journal of Biblical Text Research*, 22, 180–202. p., Internetes változat: <https://map.bloomfire.com/posts/595698-a-drift-on-a-sea-of-implicature/public> (Utolsó letöltés: 2014. február 12.)
- Pecsuk Ottó szerk. 2009. *A Magyar Bibliatársulat hatvan éve*. Budapest, Kálvin János Kiadó.
- Pecsuk Ottó 2014a. Az 1975-ben megjelent új fordítású protestáns Biblia 1990-es revíziója. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.) *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 125–132. p.
- Pecsuk Ottó 2014b. Az 1975-ös protestáns új fordítás 2014-es revíziója. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.) *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 133–139. p.
- Ruff Tibor 2014. A Patmos-Biblia. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 78–79. p.
- Ruff Tibor 2014b. A Szent Pál Akadémián készülő Újszövetség-fordítás. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 161–164. p.
- Sebők Szilárd 2012a. A nyelvi ideológiák működési mechanizmusairól, avagy nyelvi ideológiák szem előtt tartása és „szembe állítása”. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14/3, 87–108. p.
- Sebők Szilárd 2012b. A metaforák és a nyelvi ideológiák kapcsolata egyes metanyelvi diskurzusokban. In Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.): *Nova Posoniensia* II. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó, 30–49. p.
- Silverstein, Michael 1992. The Uses and Utility of Ideology: Some Reflections. *Pragmatics*, 2/3, 311–323. p.
- Smith, Kevin G. 2000. *Bible Translation and Relevance Theory. The Translation of Titus*. (Publikálatlan doktori értekezés.) Stellenbosch, South Africa, University of Stellenbosch. <http://www.sats.edu.za/userfiles/BibleTranslationandRelevanceTheory.pdf> (Utolsó letöltés 2014. február 11.)
- Smith, Kevin G. 2002. Translation as secondary communication. The relevance theory perspective of Ernst-August Gutt. *Acta Theologica Supplementum*, 2, 107–117. p.
- Smith, Kevin G. 2007. The Emergence of Relevance Theory as a Theoretical Framework for Bible Translation. *Conspectus*, 4, 65–81. p.
- Smith, Kevin G. 2008. Direct Translation: Striving for Complete Resemblance. *Conspectus*, 5, 169–184. p.

- Szabó Zoltán 2014. Bibliolvasás és bibliafordítások a nazarénus történelemben. Miért használják még mindig a több mint száz éves fordításokat? In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 58–65. p.
- Szalai András 2014. A Jehova Tanúi „Új világ”-fordítása. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 153–160. p.
- Szalai Andrea 2010. Nyelvi ideológiák és a társadalmi határok kijelölése egy erdélyi gábor roma közösségben. In Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 418–429. p.
- Szöcs Zoltán 2014. Az egyszerű fordítású (EFO) Biblia. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 165–172. p.
- Tarjányi Béla 2014. A Káldi-Neovulgata bibliafordítás. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.) *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 88–90. p.
- Tunyogi Lehel 2014. Kecskeméthy István bibliafordítása. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 140–149. p.
- Van der Merwe, Christo H. J. 2012. The Bible in Afrikaans: A direct translation – A new type of church Bible. *HTS Theologiese Studies/ Theological Studies*, 68/1, 8 o. <http://www.scielo.org.za/pdf/hts/v68n1/v68n1a72.pdf> (Utolsó letöltés: 2014. február 12.)
- Varga Zsigmond J. 1992. *Ógörög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Wilson, Deirdre–Sperber, Dan 1994. Outline of relevance theory. *Links & Letters*, 1, 85–106. p.
- Wilson, Deirdre–Sperber, Dan 2000. Truthfulness and Relevance. *UCL Working Papers in Linguistics*, 12, 215–254. p. http://www.phon.ucl.ac.uk/home/PUB/WPL/00papers/wilson_sperber.pdf (Utolsó letöltés: 2014. február 10.)
- Wilson, Deirdre–Sperber, Dan 2004. Relevance Theory. In Horn, L.R.–Ward, G. (szerk.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford, Blackwell. 607–632. p. – Internetes változat: <http://www.dan.sperber.fr/?p=93>. (Utolsó letöltés: 2014. február 14.)
- Xu, Zhaohui–Zhou, Yanchun 2013. Relevance Theory and Its Application to Advertising Interpretation. *Theory and Practice in Language Studies*, 3/3, 492–496. p.
- Zachar Viktor 2011. Német neologizmusok a fordítói gyakorlatban. *Fordítástudomány*, 13/2, 56–71. p.
- Zhonggang, Sang 2006. A Relevance Theory Perspective on Translating the Implicit Information in Literary Texts. *Journal of Translation*, 2/2, 43–60. p.
- Zsengellér József 2014. Az 1908-as „Károli-Biblia”. In Fabiny Tibor–Pecsuk Ottó–Zsengellér József (szerk.): *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther Kiadó–Kálvin Kiadó, 47–57. p.

Melléklet

A szövegben említett fordítások és revíziók

A Károli-családba tartozó teljes fordításváltozatok

1. SKF: Szász Károly vezetésével készült revideált fordítás (Budapest, 1908)
2. KIF: Kecskeméthy István átdolgozása (Budapest, 1931)
3. RLF: Ravasz László átdolgozása (Ligonier, 1971)
4. KSE: A Krisztus Szeretete Egyház kiadása (Budapest, 2009)
5. VKF: A Veritas Kiadó revideált kiadása (Budapest, 2011)

Önálló protestáns fordítások és fordításváltozatok

1. CLF: Csia Lajos Újszövetség-fordítása (Budapest, 1978/2005)
2. MBT: Magyar Bibliatársulat teljes fordítása (Budapest, 1975)
3. MBT¹: a Magyar Bibliatársulat teljes fordításának 1. revíziója (Budapest, 1990)
4. MBT²: a Magyar Bibliatársulat teljes fordításának 2. revíziója (Budapest, 2014)
5. EFO: Egyszerű fordítás, teljes (Fort Worth, Texas, 2003)

Önálló római katolikus fordítások és fordításváltozatok

1. KNV: Káldi György teljes fordításának revíziója (Budapest, 1907)
2. BDF: Békés Gellért–Dalos Patrik Újszövetség-fordítása (Róma, 1951)
3. SIT: Szent István Társulat teljes fordításának revíziója (Budapest, 1973/2003)

Zsidó fordítás

1. IMIT: Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Ószövetség-fordítása (1898–1907)

Fordításrészletek

1. Hertz József Tóra-fordítása I–V. (1939–1942)
2. SPA: A Szent Pál Akadémia fordítása (Budapest, 2001–2008)

ISTVÁN LANSTYÁK

ON THE FUTURE OF THE HUNGARIAN BIBLE TRANSLATIONS

In my paper I deal with the question of how some of the existing Hungarian Bible translations could be developed into different types of translations aimed for different audiences and designed to fulfil partly different functions. In the first part of the paper I give an overview of the most important existing Bible translations, based mostly on the papers presented on a 2013 conference on Hungarian Bible translations. Then I outline some of the features of Relevance Theory, accentuating its advantages for Bible translation. Finally I deal with the questions how new revisions of some of the existing translations could lead to translations which differ from each other in a meaningful way and they consequently fulfil the needs of different kinds of Bible readers and also fulfil partly different functions